

Почуття власної гідності як конструкт самосвідомості особистості

Kulakova L.M. Self-respect as a construct of personality self-awareness / L.M. Kulakova // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / edited by S.D.Maksymenko, L.A.Onufriieva. – Issue 26. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2014. – P. 326-339.

Л.М. Кулакова. Почуття власної гідності як конструкт самосвідомості особистості. У статті з позицій сучасних теоретико-прикладних наукових досліджень висвітлюється проблема формування почуття власної гідності особистості та її вплив на розвиток самосвідомості. Наводиться аналіз самосвідомості як специфічного феномена людської психіки. Розкривається психолого-педагогічне розуміння структури й умов становлення свідомості особистості. У статті розкривається поняття самосвідомості у площині реалізації життєвої та моральної ідеології людини, становлення сучасної особистості. Автором доводиться взаємозумовленість самосвідомості особистості із такими поняттями, як «гідність», «честь», «ідентичність», «компетентність», «становлення особистості», «особистісне самовизначення», «здібності особистості». Здійснено аналіз взаємопов'язаних між собою когнітивної, афективної і поведінкової підструктур структури самосвідомості особистості. Проаналізовано особливості формування «Я-концепції» та «Образу-Я» як специфічних проявів самосвідомості.

У статті систематизовано численні характеристики гідності як найважливішої моральної якості, інтегративності людської реальності, вищої цінності. Виявлено місце і значущість проблеми формування почуття власної гідності у напрямку юриспруденції (вивчення справ щодо захисту честі й гідності), у практиці кризових психологічних служб і консультацій (надання психологічної допомоги потерпілим від насильства й завдання моральних збитків), у галузі освіти (досліджуються психолого-педагогічні технології виховання гідності в школі). Наводиться аналіз самосвідомості як специфічного феномена людської психіки. Визначено головні закономірності зміни самосвідомості особистості із зростанням рівня почуття власної гідності, набуттям особистісної культури.

Ключові слова: почуття власної гідності, честь, гідність, самосвідомість, особистість, «образ-Я», «Я-концепція», ціннісні орієнтації, ідеал, моральність.

Л.Н. Кулакова. Чувство собственного достоинства как конструкт самосознания личности. В статье с позиций современных теоретико-прикладных научных исследований освещается проблема формирования чувства собственного достоинства и его влияние на развитие самосознания. Приводится анализ самосознания как специфического феномена человеческой психики. Раскрывается психолого-педагогическое понимание структуры и условий становления сознания личности. Автором доказывается взаимоопределённость самосознания личности с такими понятиями, как «достоинство», «честь», «идентичность», «компетентность», «становление личности», «личностное самоопределение», «способности личности». Проведён анализ взаимосвязанных между собой когнитивной, аффективной и поведенческой подструктур структуры самосознания личности. Проанализировано особенности формирования «Я-концепции» и «Образа-Я» как специфических проявлений самосознания.

В статье систематизировано многочисленные характеристики достоинства как важнейшего нравственного качества, интегративности человеческой реальности, высшей ценности. Определено место и значение проблемы формирования чувства собственного достоинства в направлении юриспруденции (изучение дел по защите чести и достоинства), в практике кризисных психологических служб и консультаций (оказание психологической помощи потерпевшим от насилия и причинения морального ущерба), в области образования (изучаются психолого-педагогические технологии воспитания достоинства в школе). Определены главные закономерности изменений самосознания личности с ростом уровня чувства собственного достоинства, обретением личностной культуры.

Ключевые слова: чувство собственного достоинства, честь, достоинство, самосознание, личность, «образ-Я», «Я-концепция», ценностные ориентации, идеал, нравственность.

Постановка проблеми. Неоднозначність розуміння проблеми гідності людини в різних філософсько-етичних школах, напрямках, труднощі емпіричного вирішення особистістю проблем екзистенціального самовизначення (пошуку відповідей на запитання про природу й цінності людини), а отже, й розв'язання практичних завдань моральності – ціннісного ставлення до іншої людини, особливо в період зміни світоглядних і ціннісних основ суспільства, є особливо вагомим в теперішній історичний момент.

Крім того, останнім часом зростає практичний інтерес до даної теми. У напрямку юриспруденції вивчення справ щодо захисту честі й гідності – одна з найбільш опрацьованих тем; у практиці кризових психологічних служб і консультацій ведеться активна робота з надання психологічної допомоги потерпілим

від насильства й завдання моральних збитків; у галузі освіти активно досліджуються психолого-педагогічні технології виховання гідності в школі.

Аналіз теоретичних та емпіричних досліджень. Дослідники психології особистості розглядають гідність як найважливішу моральну якість, інтегративність людської реальності, вищу цінність (О. Асмолов, Є. Ісаєв, О. Леонт'єв). Розуміння людиною себе як самоцінності поглиблюється. Чим менше значення цінностей, тим нижча гідність особистості. Життєвий шлях особистості – це історія її переживань (Л. Виготський). У філософському й психологічному планах осмислення проблеми розкривається через: гідність і сенс життя, загальнолюдські цінності (Є. Трубецької, Г. Тульчинський); гідність і відповідальність (М. Бердяєв, О. Вейнінгер); гідність як можливість людини бути самоцінністю (Г. Банзеладзе, І. Кант); гідність як інтегративну характеристику цілості людини (Є. Ісаєв, В. Слободчиков); розуміння універсальності людини (Б. Анан'єв); гідність і воля, самоповага, «Я-Концепція», вищі моральні почуття (Л. Виготський, Дж. Мід, Ю. Орлов, В. Столін, І. Чеснокова, Т. Шибутані); гідність і вчинок (М. Бахтин, С. Рубінштейн); гідність і рефлексію, самопізнання, самооцінку, самосвідомість (Б. Паскаль, Л. Фейєрбах, Д. Юм); право на гідність особистості кожного (А. Маслоу, К. Роджерс, Е. Еріксон).

Філософські та етичні аспекти людської гідності висвітлюються у працях Р. Апресяна, Г. Банзеладзе, О. Дробницького, П. Кравченко, В. Лозового та ін.); педагогів (Н. Ємузової, Ф. Кадол, В. Сухомлинського, Н. Третьяк, С. Удовицької та ін.).

У психологічній науці природа гідності людини висвітлюється через: самоствавлення (І. Бех, О. Колишко, К. Роджерс, С. Рубінштейн, Н. Сарджвеладзе, І. Чеснокова та ін.); інтегровану самооцінку (А. Бандура, М. Вагнер, У. Джеймс, О. Колеснік та ін.); самоцінність й самоповагу (Ч. Кулі, В. Маралов, В. Савельєв, В. Сафін та ін.); моральну самосвідомість (М. Боришевський, Б. Братусь, І. Булах, В. Столін та ін.).

Варто відзначити, що у світовій психологічній науці розглядаються такі аспекти почуття власної гідності – Ч. Кулі (через структуру «дзеркального Я»), Г. Оллпорт (специфіку зрілості особистості), А. Маслоу (в рамках потреб особистості), К. Роджерс (через самоприйняття особистості), Дж. Хетті (самоствавлення особистості), Дж. Каган (висвітлює гідність особистості), М. Якобі (самоцінність особистості), Т. Шибутані (визначає критерії почуття власної гідності).

Вітчизняні вчені (І. Бех, І. Булах, М. Боришевський, О. Колесник, В. Рибалка та ін.) у своїх дослідженнях звертаються до людської гідності, особливостей розвитку почуття власної гідності в онтогенезі особистості як структурної одиниці самоставлення й підґрунтя поваги до себе; детермінанти моральності особистості, котра пов'язана із самооцінюванням, мотивації щодо самоудосконалення й духовної передумови, що попереджає моральні конфлікти.

Відтак, у процесі аналізу теоретичних положень наукових досліджень з філософії, педагогіки та психології ми дійшли до висновку, що почуття власної гідності виступає як вид самоставлення (І. Бех, П. Кравченко); феномен усвідомлення власної самоцінності (В. Рибалка); моральна чеснота (В. Савельєв); цінність людини (М. Юрій); складова самосвідомості (В. Столін). Також зазначимо, що гідність постає як поєднання самосвідомості особистості (І. Булах, Ф. Кадол, В. Малахов); складне інтегративне особистісне утворення (Т. Коротковський, О. Шишмакова); емоційно-ціннісне ставлення (Н. Ємузова). Незважаючи на те, що певні аспекти даного феномена знаходили своє відображення в дослідженнях самосвідомості (І. Чеснокова, В. Столін), самоповаги, самооцінки і «Я-Концепції» (Т. Шибутані, В. Куніцина), характерологічних особливостей (О. Якимович), саморегуляції моральної поведінки особистості (С. Рубінштейн, В. Чудновський, Б. Братусь і ін.), неоднозначність розуміння даного поняття в психології, відсутність спеціальних загальнопсихологічних досліджень, предметом яких була б його психологічна специфіка й структура, свідчать про недостатню розробленість даної теми.

Мета статті – розкрити на основі результатів сучасних теоретико-прикладних і наукових досліджень особливості та специфіку розвитку почуття власної гідності як феномену самосвідомості особистості.

Виклад основного матеріалу. Індивід відчуває себе особистістю, коли усвідомлює *власну гідність*. Разом з тим особистість знаходить особистісний смисл у діяльності. Тобто усвідомлення того, хто ми є, відчуття власної гідності відбувається через взаємозв'язок з іншими, через стосунки з оточуючими в межах певних етнічних груп, культур. Саме у сучасному соціальному просторі самосвідомість виступає на рівні захисту власного «Я», відповідності «образу Я» його життєвому еквіваленту, розкривається як статус індивіда у певній надіндивідуальній цілісності, що охоплює суб'єктивний час, особистісну діяльність, культуру.

Тобто самосвідомість – це складний феномен, розмаїта психічна реальність, що включає різні рівні свідомості, індивідуальні й колективні, онтогенетичні й соціогенетичні площини. Проблема самосвідомості, її структури й генези, визначення психологічних основ її розуміння є досить актуальною. На цьому акцентують увагу ряд учених, серед яких, зокрема, Г. Андреева, Т. Буякас, П. Гуревич, А. Тофлер. Психолого-педагогічне розуміння структури й умов становлення свідомості має теоретичне та практичне значення як у контексті досягнення самоідентичності, особистісного зростання, самопізнання й духовності, так і в ракурсі реалізації евристичних цілей наукового пошуку у царині моральності, почуття гідності особистості, особливо в зв'язку із глибокою кризою суспільних цінностей.

Наявність самосвідомості виявляється передусім у соціальній сфері людського буття. Вивчення означеної проблеми зумовлюється сучасними вимогами з боку суспільства до особистості, зокрема до спеціалістів педагогічних спеціальностей. Серед провідних вимог, які висуваються до фахівців освітньої галузі, визначають не тільки високий рівень професійної майстерності, а й моральність і відповідальність за наслідки навчання та виховання юних громадян та майбутнього людства в цілому. Окрім цього, сучасна школа повинна бути орієнтована на саморозвиток і самозмінювання особистості [1].

Отже, проблема самосвідомості розкривається у площині реалізації життєвої й моральної ідеології людини, становлення сучасної особистості.

Проблема самосвідомості є доволі актуальною у сучасній психології та педагогіці. Виявлення механізмів, чинників становлення самосвідомості особистості були предметом дослідження багатьох науковців (Ю. Кулюткін, Г. Сухобська, В. Шадриков та інші). Водночас сам термін «самосвідомість» порівняно недавно поширено у психолого-педагогічній науці. Зазначимо, що самосвідомість розглядається поряд із поняттями: «гідність», «честь», «ідентичність» (В. Буткевич, А. Маркова, О. Овсяник, Р. Павелків, О. Соложін та ін.), «компетентність» (М. Карпетова, Н. Костильова, І. Кривчанський, Ю. Кузнецов, О. Толмачев), «становлення особистості» (А. Фонарьов, Е. Зеєр), «особистісне самовизначення» (Л. Галаганов, Т. Кудрявцев), «здібності особистості» (В. Кузнецов, М. Паламарчук, С. Ступницька).

Традиційне уявлення самосвідомості як специфічного феномена людської психіки, що зумовлює саморегуляцію особистістю власних дій у будь-якій сфері завдяки усвідомленню ви-

мог, власних можливостей й емоційного ставлення до себе як до суб'єкта діяльності, досить ґрунтовно висвітлене у наукових роботах С. Васьковської. Окрім цього, значне поширення останнім часом в наукових колах набуло визначення, запропоноване А. Марковою. Вчена трактує самосвідомість як своєрідний комплекс уявлень людини про себе як особистість, створення цілісного «образу Я» та ототожнення з ним, це система ставлень й установок до себе як до особистості (А. Маркова).

Тобто на самосвідомості особистості позначається вплив спільноти, а також накладають свій відбиток норми, правила, традиції, культура конкретної історичної епохи. Спостерігаючи за собою в процесі спілкування, міжособистісної взаємодії, діяльності, людина усвідомлює власні можливості, здібності, осягає адекватність ідеалізованих уявлень реальним умовам, об'єктивність і можливість їхньої реалізації.

Відтак процес формування самосвідомості пов'язаний із розвитком самосвідомості, а також становленням ціннісних орієнтацій, уявленнями про власне майбутнє, створенням попередньої моделі-ідеалу, «Образу-Я» [3]. Звісно, що особистісна самосвідомість є відбитком суспільних норм, уявлень про цінність діяльності. Отже, соціальна орієнтація особистості визначає її самосвідомість, а також самовизначення та самоздійснення.

Слід зазначити, що самосвідомість характеризує певний рівень самовизначення особистості. Особистісна ідентифікація пов'язується з усвідомленням своїх життєвих цілей, планів, що увиразнюються із самореалізацією в певній сфері, з намірами особистості, її якостей, можливостей, здібностей, вимогами, що висуваються до діяльності, а також цінностями й нормами, що існують у соціальній групі [11].

Водночас варто підкреслити, що самосвідомість змінюється зі зростанням рівня *почуття гідності*, набуттям особистісної культури. Вона зростає завдяки виявленню нових ознак честі, внаслідок змінювання критеріїв оцінювання себе як особистості гідної поваги. Зростання самосвідомості розкривається у збільшенні кількості ознак самоповаги, що відображаються у свідомості, у подоланні стереотипів «Образу-Я», усвідомлення себе цілісно у контексті життєдіяльності.

У ході теоретичного аналізу структури самосвідомості особистості з'ясовано, що вона становить собою поєднання трьох підструктур – когнітивної, афективної і поведінкової.

Когнітивна підструктура уособлюється в усвідомленні дитини в системі життєдіяльності, міжособистісних взаємин, особис-

тісного розвитку. Поступово, у процесі створення власного уявлення про себе в різних життєвих ситуаціях, відгуках та думках педагогів, однолітків складається стійка «Я-концепція» учня, що надає йому почуття власної гідності впевненості у собі, або навпаки.

Проте, афективно-оцінкове ставлення батьків, учителів вирізняє оцінку учнем власних здібностей (актуальна самооцінка), минулих умінь (ретроспективна самооцінка) й майбутніх досягнень (потенційна самооцінка), а також оцінку іншими учнями своїх дій (рефлексивна самооцінка). Ми вважаємо, що, якщо актуальна оцінка перевищує ретроспективну, а потенційна – актуальну, тоді можна говорити про зростання самосвідомості. Адже формування позитивної «Я-концепції» є досить важливим для особистісного зростання.

В цілому самосвідомість тісно пов'язана із самовизначенням особистості. У зв'язку з цим ступінь сформованості *почуття власної гідності* – це своєрідний показник успішності самоставлення. Тому врахування особливостей самосвідомості, виявлення резервів її вдосконалення є передумовою успіху особистісного розвитку [8; 12].

Усвідомлення важливості підготовки успішного, морального громадянина, котрий поважає себе та інших, висуває питання розвитку як культури взагалі, так і формування почуття власної гідності, зокрема.

Вагоме значення у формуванні почуття власної гідності, у тому числі й моральності, на нашу думку, мають моральні погляди, етичні цінності, а також картина світу та можливість її змінювання, специфіка пізнання, мовленнєвої культури (П. Гайденоко, Е. Зеєр, В. Ільїн, Ю. Степанов, Б. Парохонський, В. Швірєв).

Сьогодні проблема сутності та природи особистісної культури є досить актуальною. Досить ґрунтовно вона розглядається у працях М. Грачова, А. Маркової та ін.

Водночас є багато досліджень, що висвітлюють проблему з загальнонаукових принципів (В. Розін, Н. Розов), із позицій філософії, історії, культурології, але разом з тим психолого-педагогічних досліджень зазначеної проблеми недостатньо.

Проте проблеми моральності, почуття власної гідності, що мають враховувати новітні досягнення науки, культурологічні парадигми, механізми та засоби її становлення у межах соціокультурних інститутів, особливості сучасного морально-духовного середовища, потреби суспільства, а у зв'язку з цим і за-

вдання, що повинні вирішуватися системою освіти, постають з усією актуальністю перед науковцями й дослідниками [13].

Тому питання «Наскільки сьогодні наука й освіта є спроможними підготувати особистість, котра шанобливо ставиться до себе та інших, із розвинутими вміннями соціального інтелекту», – залишається відкритим. Оскільки можна прогнозувати не тільки позитивні, але й негативні наслідки інформаційно-технічного модернізму, власної діяльності.

Саме тому й постає необхідність розкриття соціокультурних, психолого-педагогічних факторів становлення, формування почуття власної гідності, моральності, спеціальних знань, умінь, навичок.

Почуття власної гідності ми розглядаємо у межах соціокультурного підходу, що обумовлює визначення цього поняття у зв'язку із сучасними соціокультурними процесами. Тобто для нас є важливим той факт, що почуття власної гідності слід визначати через призму духовно-етичних, культурно-історичних традицій, а також основи, що дозволяють з'ясувати базові, нормативно зафіксовані умови функціонування структур, котрі пов'язані з процесами становлення самосвідомості, що в цілому дає можливість створення психологічних умов становлення та розвитку почуття власної гідності особистості [9; 12].

В цілому формування почуття власної гідності є невід'ємною складовою розвитку особистості. Звісно, що уявлення про себе формується в процесі спілкування й діяльності, коли людина оцінює власні здібності у порівнянні із іншими, відповідність власних цінностей, ідеалів суспільним, усвідомлює власні можливості, співвідносить їх із реальними умовами.

На основі аналізу теоретичних джерел чітко виявляються основні проблеми самовизначення [8]. Саме їх специфіка визначається особливістю явищ, які відбуваються на рівні макро- й мікросистеми соціуму, що знаходить своє відображення у самосвідомості індивідууму.

Очевидно, що процес самовизначення включає розвиток почуття власної гідності, ціннісні орієнтації особистості, уявлення про власне майбутнє, оформлення суб'єктивних візрців щодо «Образу-Я». Самовизначення особистості відбувається у межах процесу співвідношення власних і суспільно закріплених норм поведінки, діяльності.

Сучасна особистість як структурований комплекс уроджених й набутих завдяки суспільним відношенням якостей, що розвиваються та виявляються у взаємодії з іншими, з точки зору

макросоціології (Е. Дюркгейм, М. Вебер, Т. Парсонс та ін.) є продуктом суспільства. Тому й соціальна орієнтація особистості визначає її почуття власної гідності, самосвідомість, самовизначення і життєвий вибір.

Окрім цього, специфічними моментами самосвідомості є формування «Я – концепції», яка включає «Образ-Я». Адекватність «Образу-Я» в багатьох випадках уможливується завдяки успішному поєднанню ідеального і реального «Образу – Я» і нормативного образу [7; 9].

«Образ-Я» складається у відповідності із емоційно-оціночними й когнітивними компонентами ідеалу. Окрім цього, найважливішою умовою становлення особистості є відповідність вимогам з боку утвореного образу можливостям, здібностям людини. Інакше самосвідомість особистості накопичує негативний досвід, який унеможлиблює вирішення як особистісних так і діяльнісних проблем, негативно впливає на формування почуття власної гідності.

З цього приводу слід звернутися до особистісного смислу ідеалу, який зумовлюється соціальною позицією людини, суттєвими змістовними характеристиками якого є смислоутворюючі мотиви, ціннісні орієнтації, смислові установки (Л. Мітіна) [10].

У цілому життєвий вибір пов'язується із життєвими цінностями особистості. Цінності здійснюють певну мотивацію. Також цінності пов'язані з когнітивними та емоційними змістовними самосвідомості через внутрішню мотивацію. «Образ-Я» формується як когнітивно-емоційне утворення, що зумовлює оцінку діяльності людини, її дій взагалі. Також за результатом оцінки відбувається постановка життєвих цілей. Тобто самооцінка є мотивом діяльності, а також дозволяє співвіднести узагальнений досвід і знання та майбутню мету у теперішній момент [4].

Отже, самооцінка виступає своєрідним поштовхом і тією мірою, що дозволяє порівнювати себе з іншими, або «Я – ідеальне», «Я – можливе», «Я – реальне». У цілому «Образ Я» за нормами самооцінки формується як позитивний чи негативний. Параметри такої оцінки себе, інших, прийняття одних критеріїв оцінки «інших мене» та моєї діяльності – все це пов'язано зі смислоутворюючими мотивами у самовизначенні.

За Л. Мітіною, найважливішим смислоутворюючим мотивом є мотив відповідності самому собі. Цей мотив пов'язаний із самооціночними емоціями і забезпечує непротиріччя «Образу-Я» у цілому [10].

Визначальним також є мотив самоповаги, який виявляється у самосвідомості ступеня досягнення ідеального «Образу-Я». Спонукальна дія цього мотиву пов'язується із постановкою цілі стосовно вибору цінностей (мотив зберегти або змінити власне «ідеальне Я»). Очікування позитивних або негативних наслідків вибору цінностей, які підвищують, або навпаки, знижують самоповагу, підштовхує до здійснення цього вибору чи до відмови від нього.

Наступним досить важливим мотивом є досягнення успіху чи запобігання невдачі. Якщо мотив досягнення виступає як спонукальне самооцінювання, очевидно, при наявності розвинутої когнітивної складової самооцінки підвищується ймовірність мотивації на успіх. Водночас емоційна складова самооцінки у більшості випадків пов'язана із мотивацією запобігання невдачі.

Тому виокремлюються найважливіші соціально-психологічні аспекти розвитку самосвідомості «Образу-Я», які пов'язуються із чинниками, що зумовлюють суспільну самосвідомість. До цих чинників слід віднести зміну суспільних ціннісних орієнтацій, моральних установок. Окрім цього, слід зазначити, що різниця в індивідуальних засобах створення «Образу-Я» визначає формування смислоутворюючих мотивів і установок у самовизначенні особистості та напрямок розвитку самосвідомості індивіда.

Відтак самосвідомість є однією з ключових складових свідомості. Ми вважаємо, що, самосвідомість – сукупність психічних процесів, завдяки яким людина усвідомлює себе. В результаті цього усвідомлення індивід набуває уявлення про себе, а цілісна система усіх цих уявлень і є «образом Я» особистості. Так, «образ Я» є продуктом самосвідомості і включає когнітивну, емоційну, поведінкову складові. У зв'язку із тим, що самосвідомість виступає у єдності особистісної спрямованості, (Л. Мітіна), освіта, у відповідності із новою гуманістичною парадигмою, повинна цілеспрямовано створювати умови задля розвитку особистості, її усвідомленої і вільної самореалізації, що, в свою чергу, може виступати чинником, який впливає на становлення самосвідомості, формування «Образу-Я», а також і розвиток особистості.

Як зазначає більшість учених, під впливом певних зовнішніх і внутрішніх чинників «Образ-Я» набуває чітких, яскравих форм і поступово стає одним з головних компонентів психіки, згідно з яким індивід не тільки координує усю власну поведінку, а й через нього репрезентує свою самосвідомість, у тому числі й професійну (І. Кон). Тобто, «Образ-Я» є ключовим. Однак не

є правомірним абсолютизувати «Образ-Я». У якості сутнісних ознак зрілої особистості і відповідної поведінки виявляється здатність людини керуватися власними, свідомо спрямованими, сформованими цілями (Л. Божович). Традиційно до феномена самосвідомості відносять виявлення людиною власної соціальної цінності, унікальності і смислу свого буття, формування і змінювання уявлень про своє майбутнє, теперішнє, минуле, ціннісно-особистісний вимір (Л. Шнейдер).

На рівні поведінки самосвідомість розглядається як результат процесу вирішення життєво значущих проблем, при цьому кожне прийняте рішення стосовно себе і власного життя (самовизначення) відносно взаємодії і взаємовідносин з іншими людьми (персоналізація) шляхом створення певної форми (самоорганізація) «Образу-Я» створює умови задля формування самосвідомості в цілому.

Висновки. Аналіз теоретичних джерел дозволяє стверджувати, що почуття власної гідності – це складне інтегральне утворення, представлене єдністю суб'єктивної реальності, засноване на взаємодії внутрішньособистісних і зовнішньосоціальних детермінант розвитку. Це осмислення та переживання своєї моральної цінності й суспільної значимості. Зовнішні та внутрішні чинники стимулюють прояв структурних одиниць почуття власної гідності, визначають спрямованість особистості. Критеріями прояву почуття власної гідності є: визнання власних чеснот, позитивне самоставлення та гідна поведінка. Серед виокремлених чинників визначено провідні, котрі сприяють розвитку почуття власної гідності особистості, зокрема розвиток позитивної «Я-концепції», безумовного самоприйняття та об'єктивної самооцінки. Для розвитку більш високого рівня почуття власної гідності особистості необхідно застосовувати відповідні засоби щодо поглиблення розуміння особистістю власної індивідуальності та здатності до моральної саморегуляції.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б. Г. К постановке проблемы развития детского самосознания / Б. Г. Ананьев // Избранные психологические труды: В 2-х т. – Т. II. /Под ред. А. А. Бодалева и др. – М.: Педагогика, 1980. – С. 103-127.
2. Анкудинова Н. Е. О развитии самосознания у детей / Н. Е. Анкудинова // Психология дошкольника: Хрестоматия / Н. Е. Анкудинова / Сост. Г. А. Урунтаева. – М.: Академия, 1997. – С. 260-271.

3. Булах І.С. Розвиток моральної самосвідомості особистості підлітка: [навчально-методичний посібник] / І.С. Булах, Ю.А. Алексеева. – К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2003. – 72 с.
4. Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції: Навчальний посібник / О.Є. Гуменюк. – Тернопіль: Економічна думка, 2004. – 310 с.
5. Кадол Ф.В. Воспитание чести и достоинства старшеклассников: пособие для педагогов / Ф.В. Кадол. – Мн.: Университетское, 1998. – 208 с.
6. Колеснік О.П. Психологія духовного саморозвитку особистості: [монографія] / О.П. Колеснік. – Луцьк: РВВ «Веже» Волинського держ. унів-ту імені Лесі Українки, 2004. – 388 с.
7. Кон И. С. Категория «Я» в психологии / И. С. Кон // Само-сознание и защитные механизмы личности. Хрестоматия. – Самара: «Бахрах-М», 2000. – С. 15-34.
8. Кравченко П.А. Гідність людини як ціннісний принцип її соціального буття / П.А. Кравченко // Філософські обрії. – 2003. – №9. – С. 168-177.
9. Куницына В. Н. Сила Я и самоуважение / В. Н. Куницына // Психология: Учебник / Под ред А. А. Крылова. – М.: «Проспект», 1998. – С. 283-286.
10. Митина Л. М. Психология развития конкурентоспособной личности / Л. М. Митина. – М.: «МПСИ», 2002. – 400 с.
11. Павелків Р.В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості в молодшому шкільному віці: дис. ... доктора психол. наук: 19.00.07 / Р. В. Павелків. – Рівне, 2005. – 455 с.
12. Рибалка В. В. Психологія честі та гідності особистості: культурологічні та аксіологічні аспекти: наук.-метод. посіб.; НАПН України, Ін-т пед.освіти і освіти дорослих; Ін-т обдарованої дитини, МОН України, Укр. наук.-метод. центр практ. психології і соц. роботи / В.В.Рибалка. – Київ-Вінниця: ТОВ Фірма «Планер», 2010. – 382 с.
13. Фихте И. Г. О достоинстве человека / И. Г. Фихте // Сочинения работы 1792-1801 гг. – М.: Изд. Гайденко, 1995. – М.: Ладомир. – 655 с.
14. Чеснокова И. И. Проблема самосознания в психологии / И. И. Чеснокова. – М.: Наука, 1977. – 144 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Anan'ev B. G. K postanovke problemy razvitija detskogo samosoznaniya / B. G. Anan'ev // Izbrannye psihologicheskie

- trudy: V 2-h t. T. II. /Pod red. A. A. Bodaleva i dr. – M.: Pedagogika, 1980. – S. 103-127.
2. Ankudinova N. E. O razvitii samosoznaniya u detej / N. E. Ankudinova // Psihologija doskol'nika: Hrestomatija / N. E. Ankudinova / Sost. G. A. Uruntaeva. – M.: Akademiya, 1997. – S. 260-271.
 3. Bulah I.S. Rozvytok moral'noi' samosvidomosti osobystosti pidlitka: [navchal'no-metodychnyj posibnyk] / I.S. Bulah, Ju.A. Aleksjejeva. – K.: NPU im. M.P.Dragomanova, 2003. – 72 s.
 4. Gumenjuk O. Je. Psihologija Ja-koncepcii': Navchal'nyj posibnyk / O.Je. Gumenjuk. – Ternopil': Ekonomichna dumka, 2004. – 310 s.
 5. Kadol F.V. Vospitanie chesti i dostoinstva starsheklassnikov: posobie dlja pedagogov / F.V. Kadol. – Mn.: Universitetskoe, 1998. – 208 s.
 6. Kolesnik O.P. Psihologija duhovnogo samorozvytku osobystosti: [monografija] / O.P. Kolesnik. – Luc'k: RVV «Vezhe» Volyns'kogo derzh. univ-tu imeni Lesi Ukrai'ny, 2004. – 388 s.
 7. Kon I.S. Kategorija «Ja» v psihologii / I. S. Kon // Samosoznanie i zashhitnye mehanizmy lichnosti. Hrestomatija. – Samara: «Bahrah-M», 2000. S. 15-34.
 8. Kravchenko P.A. Gidnist' ljudyny jak cinnisnyj pryncyp i'i' social'nogo buttja / P.A. Kravchenko // Filosofs'ki obrii'. – 2003. – №9. – S. 168-177.
 9. Kunicyna V. N. Sila Ja i samouvazhenie / V. N. Kunicyna // Psihologija: Uchebnik / Pod red A. A. Krylova. – M.: «Prospekt», 1998. – S. 283-286.
 10. Mitina L. M. Psihologija razvitija konkurentosposobnoj lichnosti / L. M. Mitina. – M: «MPSI», 2002. – 400 s.
 11. Pavelkiv R.V. Rozvytok moral'noi' svidomosti ta samosvidomosti v molodshomu shkil'nomu vici: dys. ... doktora psyhol. nauk: 19.00.07 / R. V. Pavelkiv. – Rivne, 2005. – 455 s.
 12. Rybalka V. V. Psihologija chesti ta gidnosti osobystosti: kul'turologichni ta aksiologichni aspekti: nauk.-metod. posib.; NAPN Ukrai'ny, In-t ped.osvity i osvity doroslyh; In-t obdarovanoi' dytyny, MON Ukrai'ny, Ukr. nauk.-metod. centr prakt. psihologii' i soc. roboty / V.V.Rybalka. – Kyi'v-Vinnycja: TOV Firma «Planer», 2010. – 382 s.
 13. Fihte I. G. O dostoinstve cheloveka / I. G. Fihte // Sochinenija raboty 1792-1801 gg. – M.: Izd. Gajdenko, 1995. – M.: Lodomir. – 655 s.

14. Chesnokova I. I. Problema samosoznanija v psihologii / I.I. Chesnokova. – M.: Nauka, 1977. – 144 s.

L.M. Kulakova. Self-respect as a construct of personality self-awareness. The article from the standpoint of modern theoretical and applied scientific researches highlights the problem of the formation of personality self-respect and its impact on the development of self-awareness. The analysis of consciousness as a specific phenomenon of the human psychics is given. It reveals the psychological and pedagogical understanding of the structure and conditions of formation of personality consciousness. The article deals with the concept of self-realization in the plane of life and ideology of moral rights, the establishment of the modern personality. The author proves interdependence of personality self-respect with concepts such as «dignity», «honor», «identity», «competence», «becoming a person», «personal self-identification», «personality skills». The analysis of interrelated cognitive, affective and behavioral patterns substructures of personality self-consciousness structure is conducted. The features of the formation of «Me-concept» and «Image-Me» as a specific manifestation of consciousness is analyzed.

Numerous characteristics of self-respect as the most important moral quality and integrality of human reality, and as the highest value are systematized. The place and importance of the problem of the formation of self-respect in the area of jurisprudence (the study on the protection of honor and dignity), in the practice of crisis psychological services and counseling (psychological assistance to victims of violence and problems of moral damages), in area of education (psycho-pedagogical technologies of dignity forming in school) are found out. The analysis of self-consciousness as a specific phenomenon of the human psychics is given. The analysis of self-identity as a specific phenomenon of the human psychics is given. The major regularities of personality self-consciousness alterations with increasing level of dignity, the acquisition of personal culture are defined.

Key words: self-respect, honor, dignity, self-identity, personality, «Image-Me», «self-concept», values, ideal, morality.

Received August 22, 2014

Revised September 18, 2014

Accepted October 16, 2014